

Wróbel, Marta

**O olbrzymie, który zastąpił szanownego
staruszka : budowa neogotyckiego kościoła
w Korycinie (1897/1899-1905) według
projektu Jana Hinza**

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Podlaskiego", 23, 2017, s. 7-[23]

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

1. Projekt fasady
kościół w Korycinie
(1899).

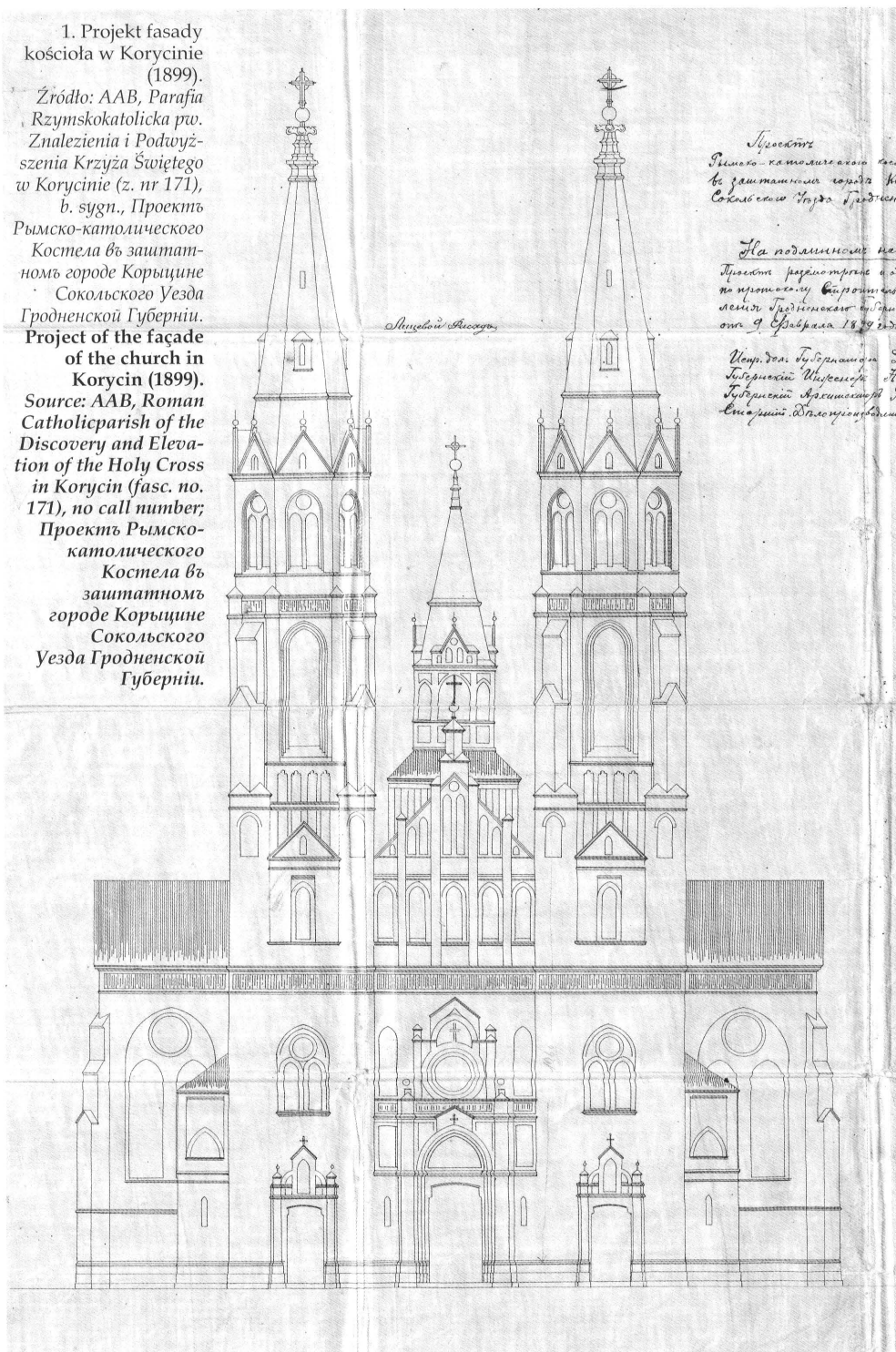
Źródło: AAB, Parafia
Rzymskokatolicka pw.
Znalezienia i Podwyż-
szenia Krzyża Świętego
w Korycinie (z. nr 171),
b. sygn., Projektъ

Рымско-католического
Костела въ заштат-
номъ городе Корицине
Сокольского Уезда
Гродненской Губерніи.

Project of the façade
of the church in
Korycin (1899).

Source: AAB, Roman
Catholic parish of the
Discovery and Eleva-
tion of the Holy Cross
in Korycin (fasc. no.
171), no call number;

Проектъ Рымско-
католического
Костела въ
заштатномъ
городе Корицине
Сокольского
Уезда Гродненской
Губерніи.

MARTA WRÓBEL
Białystok

O „olbrzymie”, który zastąpił „szanownego staruszka”*. Budowa neogotyckiego kościoła w Korycinie (1897/1899-1905) według projektu Jana Hinza

Kościół pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie należy do ciekawych przykładów świątyń neogotyckich na terenie Archidiecezji Białostockiej. Wartości historyczne i architektoniczne budowli wraz z otoczeniem zostały podkreślone w 2006 r. wpisem do rejestru zabytków województwa podlaskiego (nr rej. A-149 z 12.12.2006 r.). Lokalizacja kościoła, podnosząca jego walory estetyczne, pośrednio przyczyniła się do zniszczeń, które dotknęły go podczas obu wojen światowych. Świątynia zawdzięcza obecny kształt trwającej kilka dekad po wojennej odbudowie. Jej efekty odbiegają w szczegółach od budowli zaprojektowanej w 1898 r. przez architekta Jana Hinza. W 2013 r. kopia projektu kościoła, przechowywana dotychczas w archiwum parafialnym w Korycinie¹, została przekazana w depozyt do Archiwum Archidiecezjalnego w Białymstoku. Posłużyła ona jako materiał ilustracyjny do niniejszego artykułu, omawiającego budowę neogotyckiego kościoła na przełomie XIX i XX w. i jego późniejsze przekształcenia.

Według ks. Jana Kurczewskiego pierwszy kościół we wsi Dąbrówka nad rzeką Kumiałą (Dąbrówka-Kumiała, późniejszy Korycin²) miał zbudować król Zygmunt II August w 1571 r.³ Brakuje informacji źródłowych na temat tej świątyni, a jeśli istniała, nie była jeszcze siedzibą parafii. Mogła być placówką o charakterze misyjnym i zapewniać opiekę duszpasterską osadnikom kolonizującym okoliczne puszcze⁴. Parafia powstała dopiero dzięki staraniom Hieronima Wołłowicza (zm. 1643), podskarbiego nadwornego i pisarza Wielkiego Księstwa Litewskiego, dzierżawcy Puszczy Kryńskiej, Odelskiej i Kuźnickiej⁵. Około 1600 r. zbudował on w miejscowości Dąbrówka drewniany kościół pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego,

* W 1931 r. w czasopiśmie „Nasz Przyjaciół” nazwano „szanownym staruszkiem” stary drewniany kościół w Korycinie, a olbrzymem – świątynię neogotycką. (Alwicz), Korycin, „Nasz Przyjaciół”, nr 11, 1931, s. 10 oraz nr 14, 1931, s. 13.

po czym uzyskał od króla Zygmunta III Wazy dokument erekcyjny, wydany 7 sierpnia 1601 r. w Wilnie. Monarcha nadał parafii grunty, na których istniał już kościół i zabudowania plebańskie. Plebani korycińscy otrzymali dziesięcinę snopową ze wszystkich parafialnych wsi, z wyjątkiem Kumiały z dworem, z której naznaczono powinność po 6 groszy litewskich z każdej włóki. W granicach parafii w 1601 r. wymieniono następujące miejscowości: Dąbrówka, Skindzierz, Sakówka, Borówka, Trzcianka, Białystok, Czarnystok, Krukowszczyzna i Kumiała⁶. Dnia 28 kwietnia 1606 r. król Zygmunt III Waza powiększył uposażenie kościoła korycińskiego o 5 włók ziemi wraz z poddanymi ze wsi Dobrzyniówka⁷.

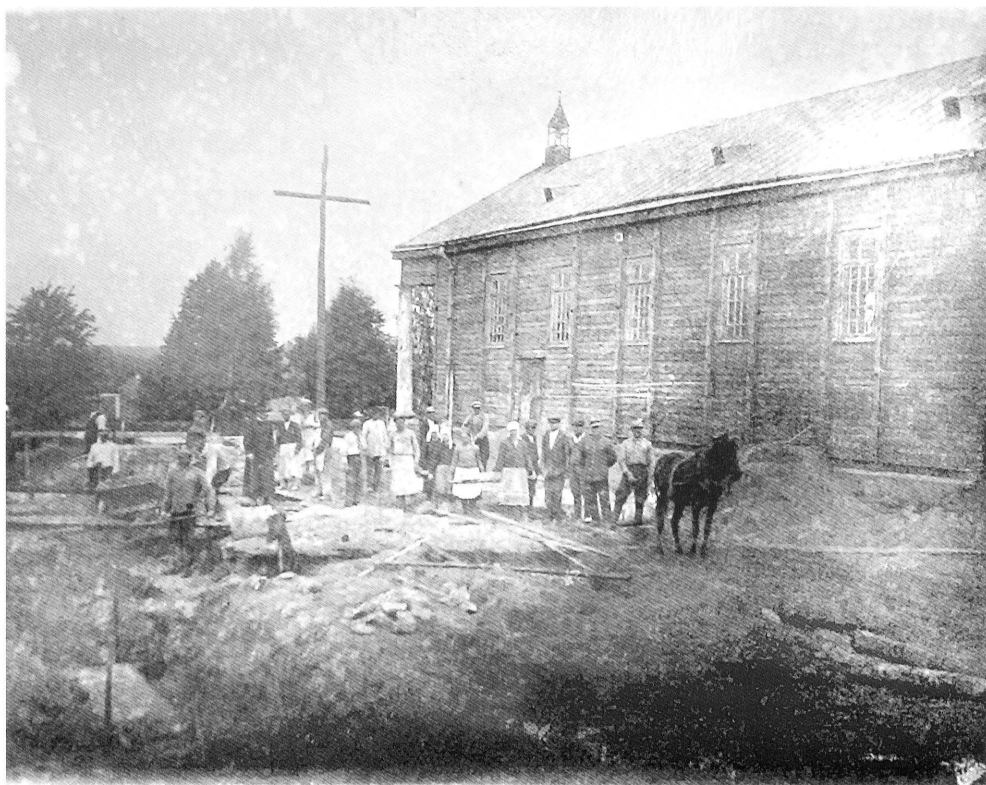
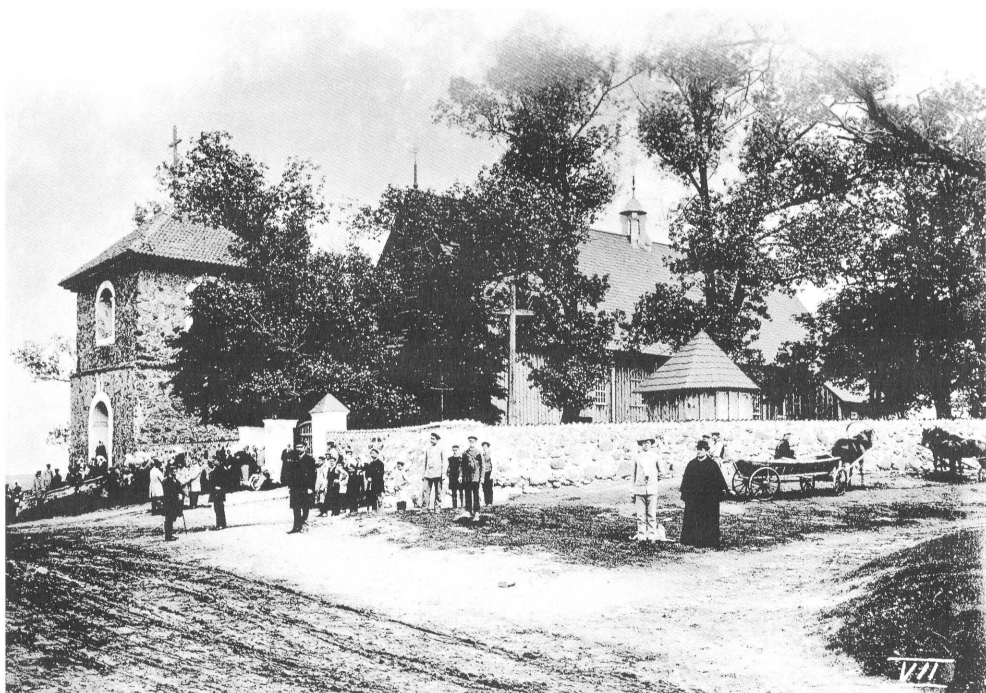
Najwcześniejsza świątynia parafialna w Korycinie była drewnianym budynkiem na planie krzyża łacińskiego, o dachu krytym gontem, z półkoliście zamkniętym prezbiterium, po którego bokach rozmieszczono zakrystię i prawdopodobnie kaplicę (zob. niżej). Miała około 28 m długości, 11 m szerokości i 8,5 m wysokości⁸. Była usytuowana na ogrodzonym cmentarzu, gdzie znajdowała się także dzwonnica o czterech dzwonach. W wizytacji z 1633 r. opisywano, że kościół ma solidną konstrukcję, ale dach wymagający remontu. Jego sufit i ściany były polichromowane. Znajdowały się w nim łącznie 4 ołtarze. W ołtarzu głównym mieściło się przedstawienie Ukrzyżowanego Chrystusa, ołtarze boczne były poświęcone Najświętszej Marii Pannie, z obrazami przedstawiającymi Zwiastowanie i Wniebowzięcie. Ostatni ołtarz, z obrazem św. Stanisława BM, znajdował się w kaplicy ufundowanej przez Adama Turowskiego⁹. Wizytator odnotował także utrzymywane w dobrym stanie: ambonę, chrzcielnicę, chór z pozytywem, stalle (ławki) oraz liczne obrazy zdobiące ściany, w tym otaczane powszechnym kultem przedstawienie Matki Bożej Częstochowskiej. Niedaleko kościoła wpływało źródło, również uznawane za święte¹⁰.

W 1633 r. w granicach parafii wymieniono 17 wsi: Dąbrówkę (Korycin), Mielniki, Kumiałę, Skindzierz, Sakówkę, Romaszkówkę, Olszówkę, Rudą, Sołtankę, Krukowszczyznę, Białystok, Czarnystok, Siemionówkę, Dobrzyniówkę, Wojtachy, Brzozówkę i Kujbiedy¹¹.

Zachowane źródła archiwalne nie mówią wprost o budowie nowej świątyni przed interesującym nas schyłkiem XIX w., mimo że cechy stylowe kościoła widocznego na fotografii z 1897 r. przemawiają za jego osiemnastowieczną metryką¹² (il. 2). Z pewnością uwieczniony na zdjęciu wygląd drewnianej świątyni był pokłosiem napraw przeprowadzonych przy budynku w ciągu XVIII i XIX stulecia, być może generalnego remontu po spustoszeniu przez wojska szwedzkie w 1711 r.¹³ Wizytacje z tego okresu wnoszą wiele informacji dotyczących architektury, elementów wyposażenia kościoła oraz przekształceń gospodarstwa plebańskiego, które szerzej zostały omówione w literaturze cytowanej w niniejszym artykule.

2. Drewniany kościół parafialny pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie (fot. z ok. 1897 r.). Źródło: A. Kułak, G. Ryżewski, W. Wilczewski, *Kroniki kościołów parafialnych dekanatu sokólskiego z lat 1849-1851*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, nr 14, 2008, s. 101, il. 6. **Wooden parish church of the Discovery and Elevation of the Holy Cross in Korycin (photo from ca. 1897).** Source: A. Kułak, G. Ryżewski, W. Wilczewski, *Kroniki kościołów parafialnych dekanatu sokólskiego z lat 1849-1851*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, no. 14, 2008, p. 101, fig. 6.

3. Drewniany kościół z Korycina przeniesiony w 1906 r. do Szudziałowa (fot. z 1934 r.). Źródło: M. Stopczyński, *Kościół i parafia w Szudziałowie*, mps w AAB, s. 1 (w osobnej części ilustracyjnej). **Wooden church from Korycin transferred in 1906 to Szudziałowo (photo. from 1934).** Source: M. Stopczyński, *Kościół i parafia w Szudziałowie*, Ms in the Archive of the Archdiocese in Białystok (further as: AAB), p. 1 (in a separate part with illustrations).

W inwentarzu sporządzonym podczas wizytacji generalnej z 1727 r. opisywano wciąż ponad stuletnią zrujnowaną świątynię, która wymagała gruntownego remontu, przegniła ze starości i wilgoci¹⁴. W kolejnych latach przeprowadzono pewne doraźne naprawy, zarówno z zewnątrz, jak i wewnątrz świątyni, jednak podczas wizytacji z 1762 r. nadal pisano: *ecclesia haec notabili indiget reparatione aut nova erectione*¹⁵. W pamięci parafian korycińskich na długo zapisała się postać ks. proboszcza Józefa Świeżyńskiego¹⁶, który zasłynął m.in. pracami restauratorskimi przy kościele, sprowadził z Królewca dwa dzwony, sprawił nową ambonę i odnowił zabudowę plebańską¹⁷. *Kościół ten, chociaż dobrze utrzymywany, dla starości swojej wątły, w czasie nadzwyczajnych wiatrów trzęsienie i łoskot wydaje, nowego pobudowania potrzebuje* – podkreślano ciągle w 1834 r.¹⁸ Około 1845 r.¹⁹ kościół został powiększony o kilka metrów przez dobudowanie przedsionka od zachodu i w tymże stanie doczekał rozpoczęcia prac przy murowanej świątyni²⁰. Być może wówczas powstał charakterystyczny fronton kościoła, podparty dwiema kolumnami, który widać na fotografiach z lat 30. XX w. (il. 3), kiedy świątynia służyła wiernym w Szudziałowie (zob. dalej)²¹.

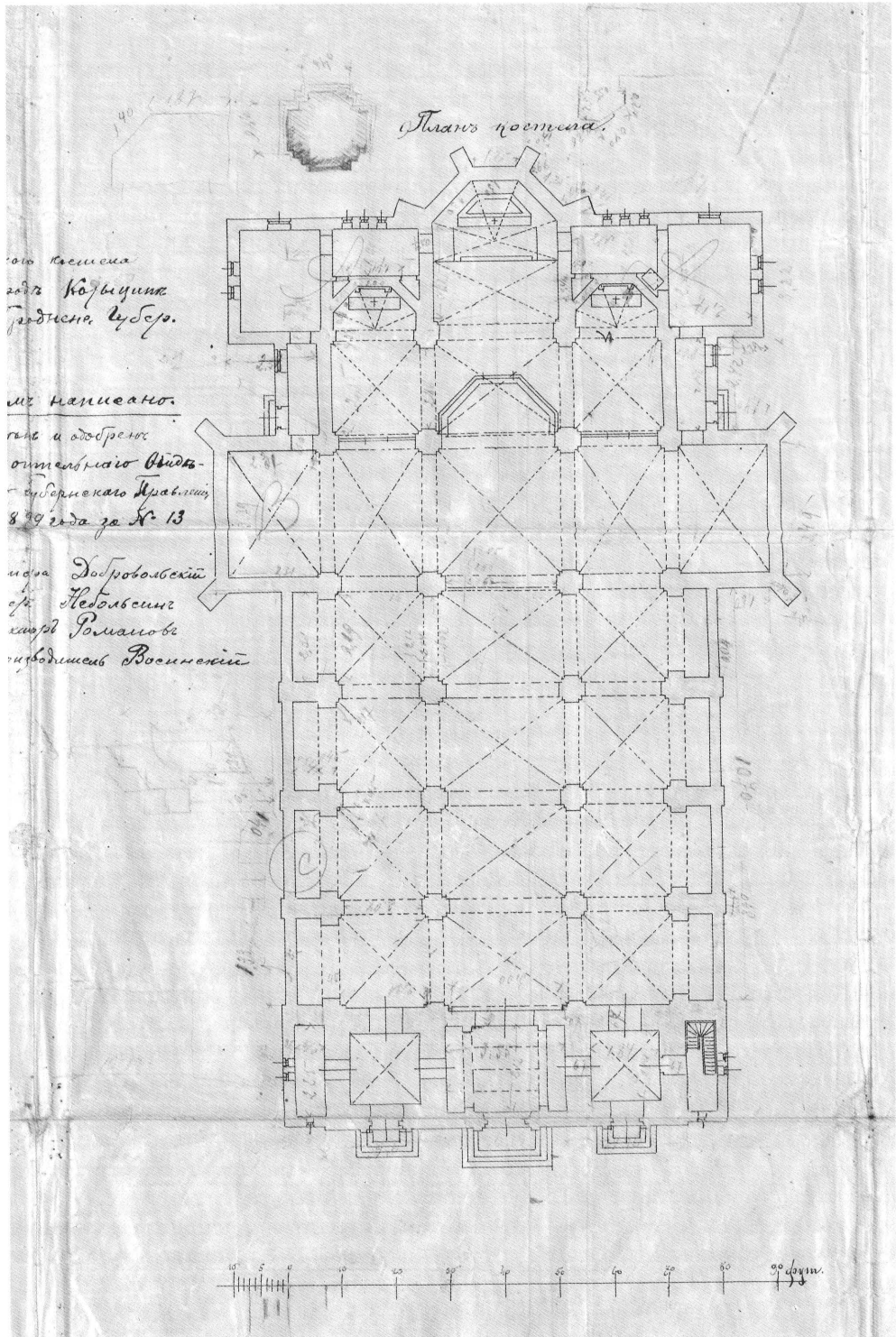
W ciągu trzech stuleci, które minęły od fundacji korycińskiego kościoła, uległo zmianie terytorium parafii. W 1744 r. część miejscowości przeszła pod opiekę duszpasterską parafii pw. św. Jerzego w Janowie (wcześniejszej filii kościoła w Korycinie)²². W 1784 r. ks. Józef Świeżyński wymienił w granicach parafii 40 miejscowości²³, natomiast w 1834 r. obejmowała ona już 51 miejscowości, zamieszkiwanych przez ponad 5250 osób. Do najludniejszych należały wówczas miasto Korycin i wsie Aulakowszczyzna, Brody, Bombla, Czarnystok, Długi Ług, Górnystok, Krukowszczyzna, Łapczyn (wieś z dworem), Niemczyn, Oleszkowo (wieś z dworem), Ostra Góra, Popiołówka, Skindzierz, Szaciłówka, Wyłudy, Zagórze i Zdroje²⁴. Na przełomie XIX i XX w., tj. w momencie rozpoczęcia starań o budowę świątyni neogotyckiej, liczba parafian oscylowała wokół 8000²⁵.

Wzniesienie nowego kościoła w omawianym okresie oznaczało wszczęcie procedury administracyjnej, trwającej zazwyczaj wiele miesięcy. Prawa regulujące i ograniczające inwestycje zmieniały się w zależności od sytuacji politycznej i wewnętrznej w Rosji. Pomiędzy 1895 a 1905 r. złagodzone represyjne przepisy dotyczące budownictwa sakralnego tzw. obcych wyznań, wprowadzone po upadku powstania styczniowego. Zezwolenia na budowę nowych kościołów mógł już udzielić biskup diecezjalny, pod warunkiem zabezpieczenia środków finansowych na prace oraz zaakceptowania projektu przez właściwy wydział budowlany przy urzędzie gubernatorskim. Odzwierciedleniem tych zmian prawnych był wielokrotnie już omawiany w literaturze „boom budowlany”, na którego początki przypadła budowa neogotyckiego kościoła w Korycinie²⁶.

Do starań o nową świątynię zachęciły parafian korycińskich działania wiernych z pobliskiego Janowa. Zadeklarowali oni chęć budowy murowanego kościoła w pierwszej połowie 1897 r. oraz za namową dziekana sokólskiego, ks. Anzelma

4. Plan kościoła w Korycinie (1899). Źródło: AAB, *Parafia Rzymskokatolicka pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie* (z. nr 171), b. sygn., Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицине Сокольскаго Уезда Гродненской Губерніи.

Plan of the church in Korycin (1899). Source: AAB, *Roman Catholic parish of the Discovery and Elevation of the Holy Cross in Korycin* (fasc. no. 171), no call number; Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицине Сокольскаго Уезда Гродненской Губерніи.

Noniewicz, rozpoczęli zbiórkę pieniędzy i surowców. Po zabezpieczeniu części środków finansowych na wykonanie projektu i kosztorysu zwrócono się do inż. Wiaczesława Chrościckiego, zatrudnionego od 1893 r. w Wydziale Budowlanym Urzędu Gubernatora Grodzieńskiego²⁷.

Za przykładem parafian janowskich wierni z Korycina powiadomili dziekana sokólskiego, że także w swoim miasteczku chcieliby wznieść świątynię murowaną, zwłaszcza że dotychczasowa drewniana jest już stara i łatwo może ulec zniszczeniu. Dziekan Noniewicz doradził, aby również rozpoczęli zbiórkę pieniędzy, z których mogliby pokryć pierwsze wydatki (np. sporządzenie planów). Do końca 1897 r. parafianie korycińscy zebrali do kościelnej skarby ponad 4800 rubli, które przekazali w depozyt do Sokólskiej Państwowej Kasy Oszczędnościowej²⁸, a także wzorem sąsiadów z Janowa poprosili o wykonanie projektu wspomnianego inż. Chrościckiego.

Jak się wkrótce okazało, działania dziekana Noniewicz w sprawie Janowa i Korycina wzbudziły niezadowolenie władz diecezjalnych, gdyż były prowadzone bez ich wiedzy. W grudniu 1897 r., na wyrażone przez *prystawę* powiatu sokólskiego wątpliwości, czy dopełniono formalności, dziekan Noniewicz opisał sytuację obu parafii w raporcie do biskupa wileńskiego Aleksandra Zwierowicza. Zarówno dziekan, jak i obaj proboszczowie ks. Ryszard Knobelsdorf (janowski) i ks. Bolesław Moczulski (koryciński) otrzymali wówczas surową naganę za samowolne zbiórki pieniędzy. Uznając jednak budowę kościołów za inwestycje potrzebne i mając nadzieję na ich rozpoczęcie w 1898 r., konsystorz zezwolił na kontynuowanie składek do kwoty 6000 rubli (zgodnie z obowiązującymi przepisami), które tym razem miały być notowane w specjalnych, zatwierdzonych przez konsystorza księgach. Rządcy kościołów w Korycinie i Janowie mieli także przygotować niezbędną do dalszych procedur dokumentację (projekty i kosztorysy)²⁹.

W analizowanych źródłach archiwalnych nie zachowała się informacja o ustanowieniu komitetu budowy kościoła w Korycinie. W późniejszych aktach znajdujemy jednak dokumenty podpisane przez członków komitetu, reprezentujących społeczność parafialną (Ludwika Lengiewicza, Wincentego Zarzeckiego, Franciszka Gołkowskiego, Feliksa Bochenko, Marcina Bielawskiego i Jakuba Giedrojcia³⁰). Zazwyczaj na czele komitetu stawał miejscowy proboszcz³¹, którego funkcję w Korycinie w latach 1891-1902 sprawował ks. Bolesław Moczulski. Był on młodym (ur. ok. 1875 r.) i chętnym do działania kapłanem, niejednokrotnie mającym z tego powodu problemy z władzami rosyjskimi. Parafię w Korycinie objął 3 lata po otrzymaniu święceń kapłańskich, wcześniej krótko pełnił obowiązki proboszcza w Domanowie (dekanat bielski diecezji wileńskiej). Sprawa budowy nowego kościoła była mu bliska od początku pobytu w parafii. Już w 1892 r. został ukarany grzywną w wysokości 50 rubli za organizowanie spotkań na plebanii poświęconych odnowieniu budynku³². Za jego czasów udało się załatwić formalności i wznieść świątynię w stanie surowym.

W maju 1898 r. dziekan sokólski Noniewicz przesłał do Wileńskiego Rzym-skokatolickiego Duchownego Konsystorza plan kościoła oraz kosztorys opiewający na sumę prawie 60 600 rubli³³, z prośbą o wydanie zezwoleń na budowę świątyni oraz zbiórkę funduszy (tym razem prowadzoną *lege artis*). Nie mamy pewności, czy chodziło o projekt zlecony inż. Chrościckiemu w 1897 r., czy też w pierwszej połowie 1898 r. zdecydowano się już na wybór znanego architekta Jana Hinza³⁴. Nie uda-

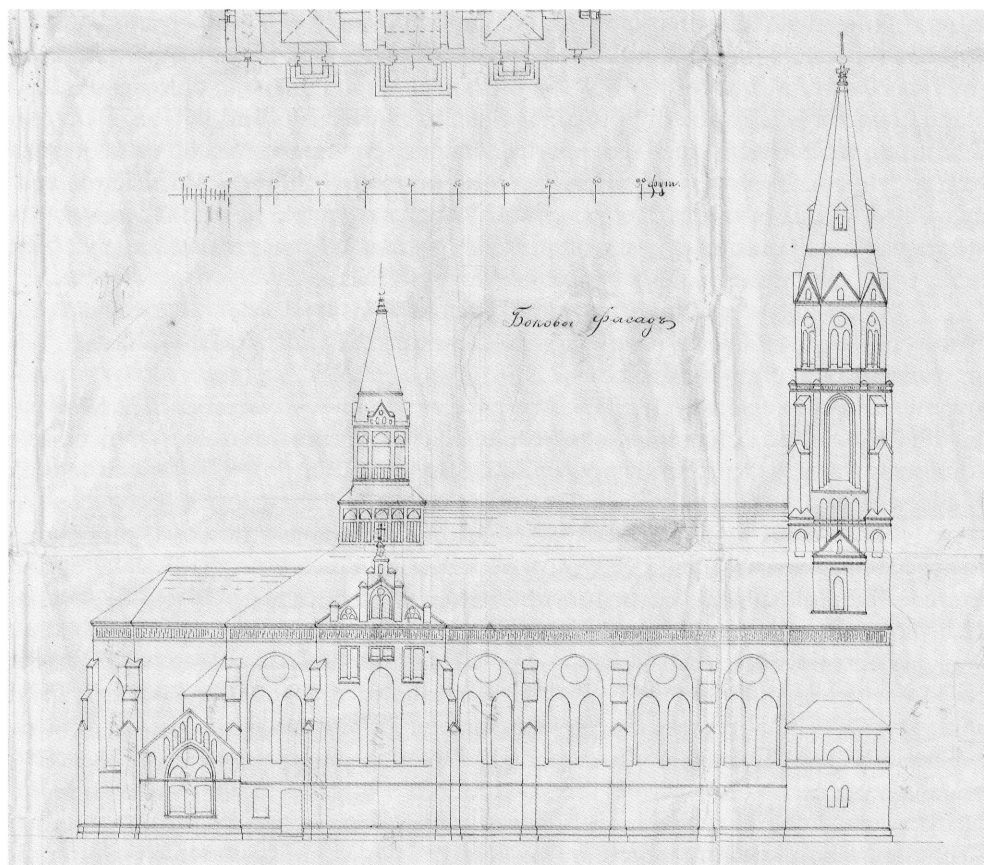
ło się również ustalić nazwiska inżyniera kapitana, który wykonał kosztorys. Wiadomo natomiast, że w ciągu kilku następnych miesięcy parafianie uznali projekt za zbyt kosztowny w realizacji i poprosili technika o sporządzenie o połowę tańszego planu i kosztorysu. Poprzedni projekt wycofano z Wydziału Budowlanego Urzędu Gubernatora Grodzieńskiego, gdzie oczekiwał już na rozpatrzenie. 30 października 1898 r. dziekan sokólski Noniewicz ponownie rozpoczął procedurę uzyskania zgody na budowę. Tym razem dostarczył konsystorzowi projekt kościoła, z pewnością autorstwa Jana Hinza, oraz zestawienie kosztów, nieznacznie przekraczające 27 000 rubli, wykonane przez inż. Iwana Sawielewa³⁵.

Na początku grudnia 1898 r. konsystorz wileński przesłał dokumentację do grodzieńskiego Wydziału Budowlanego. Oczekując decyzji władz cywilnych, odmawiał prośbom parafian korycińskich i dziekana sokólskiego o nowe księgi do notowania cały czas zbieranych pieniędzy. Dziekan Noniewicz w raporcie z 14 stycznia 1899 r. donosił, że plan nowego kościoła już zaakceptowano, o czym osobiście poinformował go zatrudniony w Wydziale Budowlanym inż. Chrościcki. Jednak władze diecezjalne zażądały formalnego potwierdzenia, a nie pogłosek³⁶.

Faktycznie oryginał projektu kościoła w Korycinie autorstwa Jana Hinza został zatwierdzony 9 lutego 1899 r. przez czteroosobową komisję wydelegowaną przez Wydział Budowlany Urzędu Gubernatora Grodzieńskiego. W jej skład wchodził p.o. gubernatora grodzieńskiego Mikołaj Dobrowolski, inżynier gubernialny Wasyl Niebolsin (*Небольсин*), architekt gubernialny Mikołaj Romanow oraz starszy urzędnik (*делопроизводитель*) Iwan Wosiński³⁷. Dwa dni później poinformowano konsystorza, że zaakceptowany projekt oczekuje już w kancelarii gubernatora na dalsze instrukcje. Dopiero z pismem z 31 marca 1899 r. plan kościoła i kosztorys zostały wysłane z Grodna do Wilna. Na początku kwietnia 1899 r. parafianie korycińscy otrzymali przysłowiowe „zielone światło” na rozpoczęcie prac zgodnie z zatwierdzonymi dokumentami oraz opieczętowane w konsystorzu księgi do prowadzenia zbiórki pieniędzy³⁸.

Nie mamy pewności, gdzie obecnie znajduje się oryginał projektu Jana Hinza. Publikowane w niniejszym tekście rysunki pochodzą z kopii, którą sporządził 5 kwietnia 1899 r. dobrze już znany kolegiálny asesor inż. Chrościcki. Orys projektu został wykonany na arkuszu kalki płóciennej o wymiarach 75x132 cm. Z pewnością miał charakter użytkowy, na jego powierzchni są widoczne liczne otworki po szpilkach oraz sporządzane ołówkiem techniczne rysunki i notatki. Projekt składał się z 6 rysunków: fasady kościoła (il. 1 – *лицевой фасадъ*), rzutu z góry (il. 4 – *планъ костела*), elewacji bocznej (il. 5 – *боковой фасадъ*), przekroju podłużnego (il. 6 – *продольный разрезъ*) i poprzecznego (*поперечный разрезъ*) oraz planu sytuacyjnego, prezentującego lokalizację nowej świątyni względem istniejącej (il. 7).

Murowany kościół w Korycinie miał powstać w obrębie ogrodzenia cmentarza, po południowej stronie dotychczasowej świątyni. Budowa łączyła się z przesunięciem muru otaczającego plac przykościelny w kierunku południowym³⁹. Świątynia została zaprojektowana w konwencji tzw. „wielkich katedr”, dużych rozmiarów dwuwieżowych kościołów z transeptem, wznoszonych z cegły, z bogatym detalem architektonicznym. Reprezentowała styl neogotycki wiślano-bałtycki, spopularyzowany jako polski styl narodowy po rozstrzygnięciu w 1886 r. konkursu na projekt kościoła św. Floriana na Pradze w Warszawie (arch. Józef Pius Dziekoński)⁴⁰.

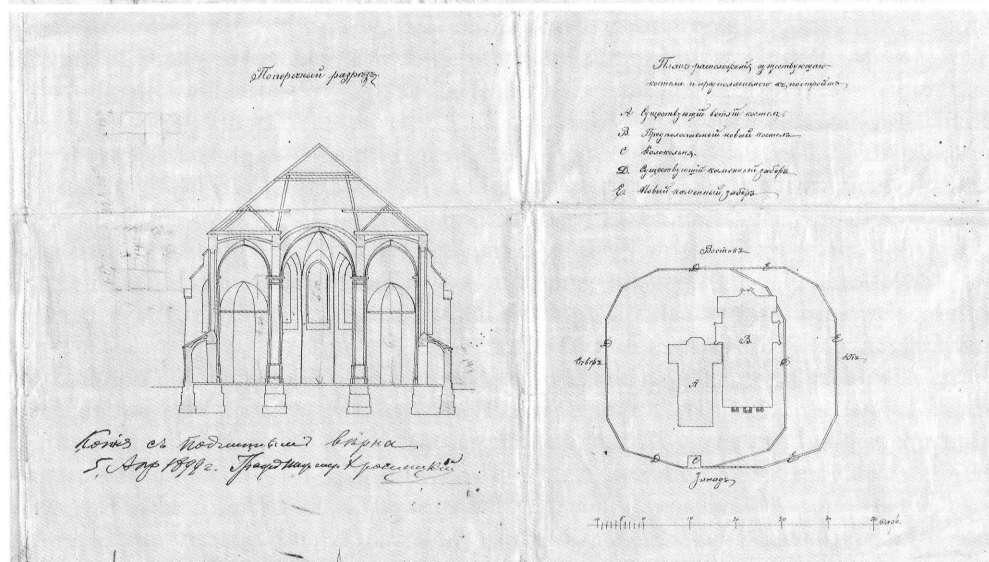
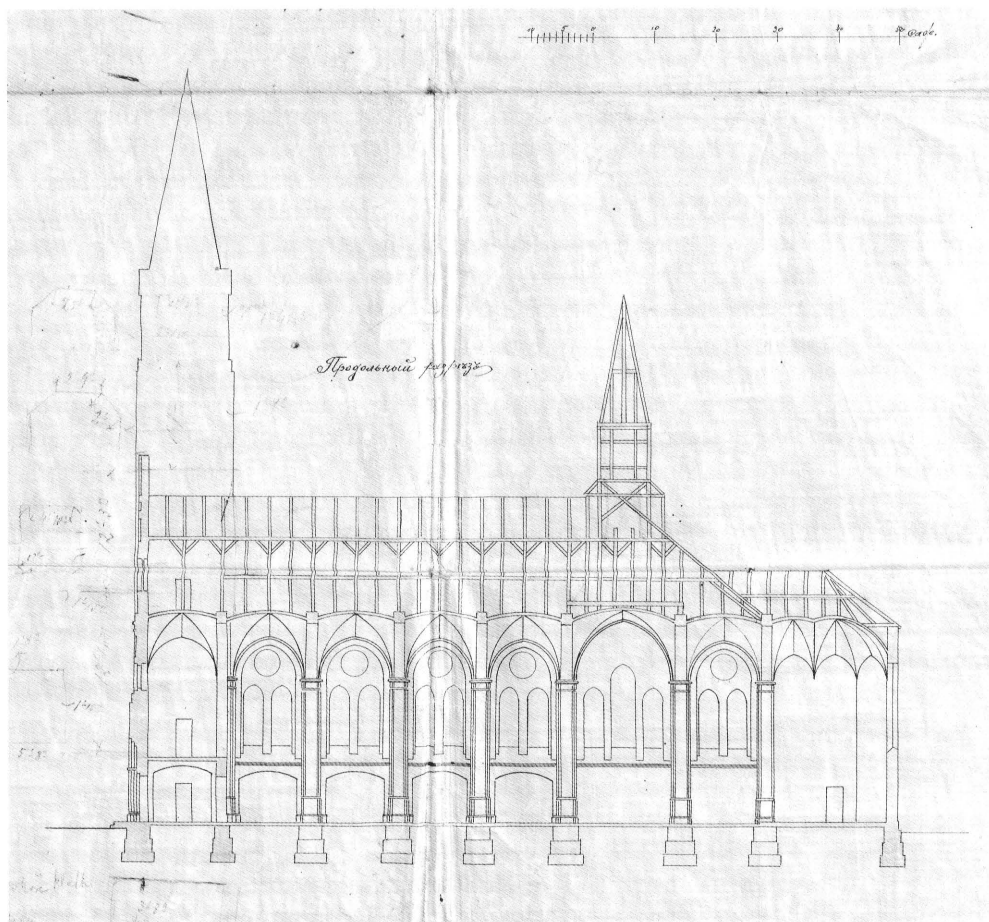

5. Projekt elewacji bocznej (północnej) kościoła w Korycinie (1899). Źródło: AAB, Parafia Rzymskokatolicka pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie (z. nr 171), b. sygn., Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицыне Сокольскаго Уезда Гродненской Губерніи. **Project of the side (north) elevation of the church in Korycin (1899).** Source: AAB, Roman Catholic parish of the Discovery and Elevation of the Holy Cross in Korycin (fasc. no. 171), no call number; Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицыне Сокольскаго Уезда Гродненской Губерніи.

6. Przekrój podłużny kościoła w Korycinie (1899). Źródło: AAB, Parafia Rzymskokatolicka pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie (z. nr 171), b. sygn., Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицыне Сокольскаго Уезда Гродненской Губерніи. **Longitudinal section of the church in Korycin (1899).** Source: AAB, Roman Catholic parish of the Discovery and Elevation of the Holy Cross in Korycin (fasc. no. 171), no call number; Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицыне Сокольскаго Уезда Гродненской Губерніи.

7. Przekrój poprzeczny neogotyckiego kościoła w Korycinie oraz plan jego usytuowania na cmentarzu przykościelnym (1899). Źródło: AAB, Parafia Rzymskokatolicka pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie (z. nr 171), b. sygn., Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицыне Сокольскаго Уезда Гродненской Губерніи.

- Cross section of the neo-Gothic church in Korycin and a plan of its location in the church cemetery (1899).** Source: AAB, Roman Catholic parish of the Discovery and Elevation of the Holy Cross in Korycin (fasc. no. 171), no call number; Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицыне Сокольскаго Уезда Гродненской Губерніи.

Kościół w Korycinie zaplanowano jako orientowaną trójnawową halę z transeptem i dominującymi w fasadzie dwiema wieżami. Do naw bocznych miały przylegać wąskie aneksy, a do wydzielonego, zamkniętego trójbocznego korpusu prezbiterium – pomieszczenia zakrystii i skarbczyka. Na dwuspadowym dachu części nawowej zaprojektowano masywną, dwukondygnacyjną sygnaturkę. Ceglane elewacje świątyni wieńczył ozdobny fryz, który dzielił także na pół trójosiową elewację frontową. W jej dolnej części znajdowały się wejścia do kościoła z ozdobnymi portalami. W górnej kondygnacji, pomiędzy wieżami, zaprojektowano zamknięty trójkątnie szczyt z licznymi blendami. Wieże bogato udekorowane szkarpami i blendami, w najwyższej kondygnacji ośmioboczne, wieńczyły ostrosłupowe blaszane hełmy z krzyżami. Korpus nawowy składał się z sześciu przęseł. W drugim z nich (patrząc od wschodu) z płaszczyzn elewacji wysuwały się prosto zamknięte ramiona transeptu, oflankowane szkarpami i zwieńczone trójkątnymi szczytami. Wnętrze kościoła oświetlały dwudzielne lub trójdzielne (w transepcie) maswerkowe okna⁴¹.

Po uzyskaniu zgody władz duchownych i świeckich w 1899 r. w Korycinie ruszyły prace budowlane. Kierował nimi mistrz budowniczy Adam Piotrowski, a wśród innych techników wymieniano: blacharza Ludwika Balińskiego, dekarza Antoniego Jabłońskiego, szklarza Alfreda Fitce/Fitze (*Фитце*), strycharza Augusta Millera, stolarzy Jerzego Polikarpczuka i Ludwika Lengiewicza oraz nieznanego z imienia rzemieślnika zajmującego się układaniem marmurów kieleckich⁴². Drewniana świątynia cały czas służyła celom kultowym. Jedynie kaplica po południowej stronie prezbiterium, mieszcząca ołtarz św. Mikołaja, została rozebrana, ponieważ uniemożliwiała prace budowlane⁴³. Parafianie dostarczali własne cegły i dachówki, wytwarzane w cegielniach w Krukowszczyźnie, Czarnymstoku i Zagórze⁴⁴, nieprzerwanie trwały zbiórki pieniędzy. W 1901 r. ks. Moczulski został ukarany przez władze cywilne grzywną wysokości 100 rubli, ponieważ rozesłał parafian po guberni grodzieńskiej i do Królestwa Polskiego, aby zbierali fundusze na kościół koryciński⁴⁵.

Proboszcz wszczął także w konsystorzu wileńskim sprawę o wypłacenie parafii kwoty ponad 2000 rubli z procentami, będących zapisem testamentowym ks. Grzegorza Franciszka Manguin, proboszcza korycińskiego w latach 1815-1817, zdeponowanych w Państwowym Banku Pożyczkowym w Sankt Petersburgu⁴⁶. Konsystorz nakazał przesłanie dokumentacji budowlanej, będącej podstawą do wypłaty pieniędzy z zapisu, a ks. Moczulski prawdopodobnie dostarczył wówczas kosztorys na kwotę ponad 60 000 rubli⁴⁷ (a więc ten wycofany w 1898 r.). Być może było to podstawą do oskarżeń gubernatora grodzieńskiego przeciwko ks. Moczulskiemu, że prowadzi prace *nie podług planów rządowych ani w granicach kosztorysu*. Na początku 1902 r. generał gubernator wileński Piotr Swiatopółk-Mirski wyraził zgodę, aby usunąć korycińskiego proboszcza ze sprawowanej funkcji i przenieść na rok do klasztoru franciszkanów w Grodzie⁴⁸.

W pierwszych miesiącach tego roku na polecenie konsystorza dziekan sokólski ks. Anzelm Noniewicz przeprowadził szczegółową kontrolę wszystkich ksiąg rachunkowych, która nie wykazała dużych nieprawidłowości. Wierni korycińscy od 1897 do 1902 r. zebrali na budowę murowanej świątyni prawie 25 500 rubli, podczas gdy poniesione wydatki sięgały blisko 24 000⁴⁹. Wydaje się, że faktyczną przyczyną usunięcia ks. Moczulskiego z Korycina były jego działania wymierzone w założoną

we wsi Zdroje prawosławną szkołę cerkiewno-parafialną, którą proboszcz kazał zamknąć, usunąć z niej wszelkie sprzęty, a katolikom kategorycznie zakazał posyłania do niej dzieci⁵⁰.

Ks. Moczulski, pierwszy budowniczy świątyni, nie wrócił już do Korycina. W chwili jego wyjazdu do Grodna w lutym 1902 r. neogotycki kościół miał już wzniesione ściany, dach i jedną z frontowych wież. Pod nieobecność proboszcza czasową administrację parafii pełnił dotychczasowy wikariusz, ks. Józef Juchniewicz. We wrześniu 1902 r. biskup wileński przekazał beneficjum korycińskie ks. Janowi Chomickiemu, a od 12 grudnia 1902 r. przejął je ks. Zygmunt Czarkowski. Było mu dane dokończyć prace budowlane⁵¹. W inwentarzu podawczym, na podstawie którego przejmował parafię, nowa świątynia została opisana następująco: *Nowy murowany kościół z jedną drewnianą wieżą [sygnaturką – M.W.] nad ołtarzem i dwiema murowanymi wieżami w fasadzie. Kościół ten pokryty dachówką, ale nie zbudowana jeszcze górna część fasady, począwszy od głównego gzymsu po dach, nie zbudowane [?], nie wykonane okna, drzwi i podłogi oraz na frontowych wieżach nie ustawione przygotowane żelazne krzyże z miedzianymi ornamentami*⁵².

W ciągu kolejnych dwóch i pół roku kościół został ukończony z zewnątrz. Miał 53 m długości, 25,5 m szerokości w fasadzie i 34 m szerokości w transepcie⁵³. Dnia 12 sierpnia 1905 r. w obecności gubernialnego inż. Arkadiusza Sawinicza⁵⁴ z Wydziału Budowlanego Urzędu Gubernatora Grodzieńskiego i dziekana sokólskiego ks. Anzelma Noniewicza został wykonany odbiór techniczny budynku. Specjalnym aktem potwierdzono, że kościół wzniesiono zgodnie z zaakceptowanym projektem, prawidłowo i z odpowiedniej ilości materiałów⁵⁵. Następnie 11 września tego roku podczas wizytacji kanonicznej kościół i marmurowy ołtarz zostały konsekwrowane przez biskupa wileńskiego Edwarda Roppa⁵⁶.

Po poświęceniu neogotyckiego kościoła, dnia 13 maja 1906 r. parafia sprzedała za 3100 rubli starą świątynię drewnianą z wyposażeniem (tabernakulum, ołtarzami, organami) do Szudziałowa. Posłużyła tamtejszym wiernym do lat 30. XX w., kiedy również rozpoczęto budowę kościoła murowanego. W 1935 r. materiał z rozebranego kościoła korycińsko-szudziałowskiego odsprzedano małżeństwu Puciółskich z Białegostoku⁵⁷. Do dziś w parafii w Szudziałowie znajdują się elementy wyposażenia z osiemnastowiecznej świątyni z Korycina⁵⁸.

Prace wykończeniowe i wyposażanie wnętrza świątyni zajęły wiele lat. Były już one syntetycznie opisywane w literaturze⁵⁹, dlatego ograniczymy się tylko do krótkiego ich podsumowania i uzupełnienia. Interesującym źródłem do śledzenia postępu tych prac w korycińskim kościele jest zachowana w archiwum parafialnym księga wydatków na budowę (część IV, wcześniejszych brakuje)⁶⁰. Tom zaczął być prowadzony w maju 1909 r. i został zakończony w kwietniu 1916 r. Kolejnych 15 kart zostało wydartych, po czym na następnych stronicach brulionu notowano przychody i rozchody parafii od listopada 1921 r. do początku 1926 r. W księdze zapisywano wszelkie wydatki i dochody kościoła, nie tylko dotyczące bezpośrednio prac budowlanych i wykończeniowych w obrębie świątyni i zabudowy beneficjalnej, ale także życia parafialnego, np. działalności założonej w czasach ks. Moczulskiego herbaciarni.

Jeszcze w 1909 r., oprócz marmurowej mensy, większość wyposażenia (ołtarze boczne, ambona, obrazy) miała charakter tymczasowy. Na chórze znajdowała

się fisharmonia z *paryskiej fabryki Aleksander i Syn*. Na wieżach kościoła zawieszono trzy dzwony średniej wielkości⁶¹. Wykonanie stałych elementów wyposażenia kościoła w stylu neogotyckim powierzono warszawskiej firmie „Artystyczne Zakłady Robót Kościelnych M. Kroczewski & Z. Węgrzecki”⁶². Ich pierwszym dziełem w Korycinie był drewniany ołtarz główny z rzeźbionymi postaciami Ukrzyżowanego Chrystusa, Matki Bożej i św. Jana, aniołów i świętych, w 1912 r. przywieziony do kościoła z warszawskiej pracowni. Żeby dostarczyć jego elementy ze stacji kolejowej do Korycina, trzeba było zatrudnić 24 furmanów⁶³.

W 1913 r. parafia ponosiła znaczne wydatki w związku z 20-głosowymi organami, zamówionymi w znanej wileńskiej „Fabryce Organów Kościelnych i Fisharmonii Wacława Biernackiego”. W księdze rozchodów odnotowywano kupno poszczególnych elementów instrumentu (piszczałek, kontuaru organowego), koszty transportu oraz utrzymania rzemieślników montujących organy na miejscu na początku 1914 r. Instrument spłacano ratami aż do lutego 1915 r.⁶⁴

W 1913 i 1914 r. w warszawskiej firmie Kroczewskiego i Węgrzeckiego powstawały stacje Drogi Krzyżowej i ambona do korycińskiej świątyni. Płasko-rzeźbione stacje Męki Pańskiej za zgodą biskupa wileńskiego zostały poświęcone 19 lutego 1914 r. przez ks. proboszcza Józefa Gintowta-Dziewałtowskiego. Dębowa neogotycka ambona, zwieńczona daszkiem z figurą Chrystusa, została przywieziona w sierpniu tego roku i ustawiona w kościele przez mistrza murarskiego Stanisława Szczygieskiego⁶⁵.

Ostatnim znanym dziełem warszawskiej pracowni w Korycinie były ołtarze boczne z obrazami Matki Bożej Różańcowej i Przemienienia Pańskiego. Prace nad nimi trwały już w 1914 r., a w świątyni zostały zainstalowane i wykonane w kwietniu 1915 r.⁶⁶

Niedługo później, w dniach 11-13 sierpnia 1915 r., *kościół koryciński znalazł się w ogniu artyleryjskim naraz aż z dwóch stron. Od zachodu padały nań pociski z armat niemieckich, od wschodu bili Rosjanie. Uderzyło weń, jak mówią, więcej niż 75 pocisków różnej wielkości, a najwięcej rosyjskich. Dach zdarto w drzazgi. Okazała sygnaturkę podziurawiono jak rzeszoto, prawie wszystkie okna wypadły. W ścianach znalazło się kilka otworów na wyłot. Sklepienie w kilku miejscach przebito. Odwalono kilka wieżowych pilastrów. Poszarpano kilka obrazów stacyj krzyżowych; posadzkę podziurawiono. Ołtarze i organ jakby cudem ocalały. I sam kościół nie drżał na swych mocnych fundamentach. Dla tego olbrzymia wszystkie pociski były bezsilne – napisano w 1931 r.*⁶⁷

W sporządzonym w 1919 r. protokole dokumentującym zniszczenia mówiono o około 20 pociskach, mimo to straty obliczono na ponad 16 000 rubli (według cen przedwojennych). W 1920 r. ks. proboszcz Antoni Walentynowicz powołał Komitet Odbudowy Kościoła⁶⁸, który miał zgromadzić fundusze na ten cel i nadzorować prace. Kierował nimi przedsiębiorca budowlany Wacław Wędrowski z Warszawy⁶⁹. Udało się je skończyć do 1924 r. Jedną ze zmian w stosunku do projektu Jana Hinza, było zastąpienie zniszczonej masywnej sygnaturki drewnianej – lekką, ażurową, wykonaną z żelaza⁷⁰.

Większe straty świątynia korycińska poniosła podczas II wojny światowej. W nocy z 29 na 30 lipca 1944 r. wycofujące się wojska niemieckie zaminowały obie wieże kościoła. Ładunek w lewej (północnej) eksplodował o godz. 2 w nocy, prawa (południowa) wieża przetrwała. Eksplozja pochłonęła ją, część sklepienia, dach

i krokwie, zniszczyła wiszące na wieży dzwony i organy na chórze z 1914 r. Wybuch zdewastował wnętrze świątyni, wybił szyby w oknach, zniszczył ramy okienne, drzwi i ławki. Ucierpiały także figury gipsowe na głównym ołtarzu i stacje Drogi Krzyżowej. Strat spowodowanych przez Niemców dopełnili żołnierze Armii Czerwonej, którzy zdewastowali wnętrze kościoła, zniszczyli i rozkradli szaty kościelne i przedmioty kultu⁷¹.

Po zakończeniu wojny ponownie zawiązano Komitet Odbudowy Kościoła pod kierownictwem ks. Bonifacego Oleszczuka (proboszcz w latach 1933-1946). Następnie dzieło podjęli kolejni proboszczowie: ks. Ignacy Troska (1946-1949), a po nim ks. Alfons Zienkiewicz (1949-1960). W 1945 r. naprawiono dach, sklepienie i ściany świątyni. W 1947 r. uszkodzona górna część wieży południowej została rozebrana i zastąpiona konstrukcją żelbetonową, a północna wzniesiona od fundamentu do dachu kościoła⁷². W 1949 r. w firmie Ludwika Felczyńskiego z Przemyśla zamówiono trzy nowe dzwony, a w 1955 r. w „Fabryce Organów Stanisław Krukowski i Syn” w Piotrkowie Trybunalskim nowy instrument. Prace remontowe kontynuował ks. Antoni Bachurzewski (1961-1980). Za jego czasów w latach 1972-1973 ukończono odbudowę wieży północnej (budowniczym był Jakub Golonko z Białegostoku) na wzór sąsiedniej wieży zamkniętej ażurowym żelbetonowym hełmem. Kościół wzmocniono szkarpami oraz wymieniono uszkodzone cegły w murach zewnętrznych (wyk. Kazimierz Kuczyński i Zygmunt Magnuszewski z Moniek)⁷³. W ten sposób neogotycki kościół w Korycinie został w pewnym sensie przywrócony do stanu z początku XX w.

W latach 1998-1999 ks. Kazimierz Karpienia (1980-2005) poddał obie wieże konserwacji, podczas której zabezpieczono kruszącą się cegłę. W ostatnich latach wymieniono posadzkę w kościele (2001 r.) oraz przeprowadzono gruntowny remont organów (2003 r.). W latach 2010-2013 w ramach projektu „Zabytki Królewskiego Korycina” przeprowadzono konserwację wnętrza kościoła oraz ołtarzy, ambony i konfesjonałów, a także rewitalizację Parku Plebańskiego⁷⁴.

* * *

Parafia pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie na przestrzeni swoich ponad czterystuletnich dziejów doczekała się z pewnością dwóch świątyń: drewnianej i murowanej. Nie znamy dokładnych dat wszystkich przebudowań kościoła, wzniesionego około 1600 r. przez Hieronima Wołłowicza. Dobrze udokumentowane są natomiast dzieje tytułowego „olbrzyma”, wzniesionego w latach 1899-1905, począwszy od żmudnej walki z rosyjską maszyną administracyjną (od 1897 r.), poprzez jej uczestników i twórców, a kończąc na kolejnych etapach budowy i wyposażania jego wnętrza. Starania proboszczów i wiernych korycińskich dwukrotnie zniweczyły działania wojenne. Nie deprecjonując powojennych dziejów świątyni, położono w tekście większy nacisk na czasy i okoliczności powstania kościoła. Celem artykułu była bowiem prezentacja nieznanego do tej pory projektu inż. Jana Hinza dla parafii w Korycinie, mogącego być przedmiotem badań porównawczych, zwłaszcza w kontekście innych świątyń historyzujących i „wielkich katedr” przełomu XIX i XX w.

PRZYPISY

- ¹ O istnieniu projektu wzmiankował ks. Józef Kuczyński (*Kronika parafii Korycin*, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku”, nr 2, 1978, s. 133). Nawiązywał do niego także Krzysztof Antoni Jabłoński (*Budownictwo kościelne 1795-1939 na terenie Archidiecezji Białostockiej*, Białystok 2002, s. 100, przyp. 325), chociaż z przyczyn obiektywnych nie udało mu się go obejrzeć.
- ² Nazwa Korycin przyjęła się przed 1633 r. (P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 11, 2005, s. 41-42). W księdze ślubów parafii w Dolistowie z 1619 r. odnotowano ślub Piotra Miki *de Koryczino* z Krystyną ze wsi Zabiele, a jednym ze świadków był Jan Rozewski *de Koryczino* (Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku [dalej: AAB], Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wawrzyńca w Dolistowie, sygn. 146.1.1, k. 98).
- ³ J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 249.
- ⁴ J. Kuczyński, *Kronika parafii Korycin*, s. 126, 133; P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, s. 41.
- ⁵ *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 250.
- ⁶ P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, s. 42-43; T. Krahel, *Cztery wieki parafii Korycin (1601-2001)*, w: *Diecezja wileńska. Studia i szkice*, red. T. Kasabula, A. Szot, Białystok 2014, s. 440-441.
- ⁷ Oryginał zachowany w: AAB, Akta Archidiaconatu Białostockiego, sygn. 2.1.23.
- ⁸ Rozmiary świątyni w przybliżeniu na podstawie: AAB, Parafia Rzymskokatolicka pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Św. w Korycinie (z. nr 171) [dalej: Parafia Korycin], b. sygn., *Inwentarze Kościoła Korycińskiego za [lata] 1727-1923* [dalej: *Inwentarze 1727-1923*], *Inwentarz podawczy korycińskiego parafialnego kościoła (...)* w roku 1834 dnia 11 lutego sporządzony, k. 1.
- ⁹ Adam Turowski (zm. 1638), stolnik wiski, fundator kościoła parafialnego w Strabli.
- ¹⁰ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów [dalej: BUWil.], F. 57, B53-40, k. 250v-255; P. Borowik, G. Ryżewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, s. 43-44.
- ¹¹ BUWil., F. 57, B53-40, k. 253v. T. Krahel, *Cztery wieki parafii Korycin (1601-2001)*, s. 441.
- ¹² Fotografie kościołów dekanatu sokólskiego z 1897 r. znajdują się na tableau, przechowywanym w izbie regionalnej przy kościele parafialnym w Szudziałowie – zob.: A. Kułak, G. Ryżewski, W. Wilczewski, *Kroniki kościołów parafialnych dekanatu sokólskiego z lat 1849-1851*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, nr 14, 2008, s. 93, przyp. 37 oraz s. 101.
- ¹³ T. Krahel, *Cztery wieki parafii Korycin (1601-2001)*, s. 442.
- ¹⁴ AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, [*Inwentarz kościoła parafialnego w Korycinie podczas wizytacji generalnej z 3 marca 1727 r.*], k. nlb.
- ¹⁵ AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, *Visitatio Ecclesiae Parochialis Koricinensis (...) subscripta et coroborata AD 1762 die 23 mensis Novembri (...)*, k. nlb.
- ¹⁶ Ks. Józef Świeżyński, kanonik inflancki, dziekan knyszyński, proboszcz koryciński w latach 1773-1809. Por. J. Kuczyński, *Kronika parafii Korycin*, s. 141; A. Bielawska, *Rodzina i społeczeństwo parafii Korycin w XVIII wieku w świetle ksiąg metrykalnych*, praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Cezarego Kukli prof. UwB, Białystok 2009, s. 78-79.
- ¹⁷ A. Kułak, G. Ryżewski, W. Wilczewski, *Kroniki kościołów parafialnych dekanatu sokólskiego z lat 1849-1851*, s. 103.
- ¹⁸ AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, *Inwentarz podawczy korycińskiego parafialnego kościoła (...)* w roku 1834 dnia 11 lutego sporządzony, k. 1.
- ¹⁹ Według przekazu z 1928 r. przedłużenie kościoła nastąpiło za beneficjatu ks. proboszcza Henryka Wołodkiewicza (1864-1873) – AAB, Parafia Korycin, b. sygn., *Kwestionariusz dotyczący Kościoła [w Korycinie] Archidiecezji Wileńskiej Dekanat Knyszyński z 1928 r.*, k. 6.
- ²⁰ J. Kuczyński, *Kronika parafii Korycin*, s. 133-134.
- ²¹ M. Stopczyński, *Kościół i parafia w Szudziałowie*, mps w AAB, ilustracje, s. 1, 3, 4.
- ²² *Schematyzm Archidiecezji Białostockiej 2014*, Białystok 2014, s. 278.
- ²³ *Opisy parafii dekanatu knyszyńskiego z 1784 r.*, oprac. W. Wernerowa, „Studia Podlaskie”, t. 1, 1990, s. 168-170.
- ²⁴ AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, *Inwentarz podawczy korycińskiego parafialnego kościoła (...)* w roku 1834 dnia 11 lutego sporządzony, k. 3v-4.

- ²⁵ W 1894 r. – 7680 osób, w 1903 r. – 8431 osób (*Directorium horarum, canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensis in Anno Domini MDCCCXCV*, Wilno 1894, s. 196; *Directorium horarum, canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensis in Anno Domini MCMIV*, Wilno 1903, s. 350). Statystyki parafian z różnych lat podaje także: J. Kuczyński, *Kronika parafii Korycin*, s. 131-132.
- ²⁶ Z literatury odnoszącej się do zagadnienia na terenie Ziem Zabrzanych zob.: J. Skarbek, *Organizacja parafialna w diecezji wileńskiej w latach 1772/73-1914*, „*Studia Teologiczne. Białystok Drohiczyń Łomża*”, t. V-VI, 1987-1988, s. 118-160; W. F. Wilczewski, *Zwiasuny powszechnej radości. Ruch budowy kościołów w diecezji wileńskiej w latach 1890-1914*, Białystok 1995; K. A. Jabłoński, *Wpływ prawodawstwa carskiego na katolickie budownictwo sakralne (na obszarze obecnej Archidiecezji Białostockiej)*, „*Studia Teologiczne. Białystok Drohiczyń Łomża*”, t. XVII, 1999, s. 366-378; tenże: *Budownictwo kościelne*, s. 14-28.
- ²⁷ Памятная книжка Гродненской губернии на 1900 годъ, Grodno 1899, s. 30.
- ²⁸ W oryg. Сокольска Государственная Сберегательная Касса.
- ²⁹ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie [dalej: LPAH], f. 604, op. 4, d. 5304, k. 14-17v.
- ³⁰ LPAH, f. 604, op. 4, d. 5457, k. 51-51v.
- ³¹ Por. W. F. Wilczewski, *Zwiasuny powszechnej radości*, s. 34 i n.
- ³² *Directorium horarum canonicarum et missarum pro clero romano-catholico Dioecesis Vilnensis in Annum Domini 1890*, Wilno 1889, s. 122; *Directorium (...)* MDCCCXCV, s. 208; P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. 2, t. 1, Sandomierz 1936, s. 683. Ks. Moczulski został uwieczniony na jednej z fotografii, znajdującej się na wzmiankowanym wyżej tableau z Szudziałowa (A. Kułak, G. Ryżewski, W. Wilczewski, *Kroniki kościołów parafialnych dekanatu sokólskiego z lat 1849-1851*, s. 102, il. 7).
- ³³ Zachował się w aktach konsystorza wileńskiego: LPAH, f. 604, op. 4, d. 5457, k. 26-42.
- ³⁴ Jan Hinz (1842-1902) – architekt, budowniczy, kształcił się i pracował w Berlinie i Monachium, w 1875 r. uzyskał uprawnienia budowniczego III stopnia w Petersburgu, a od 1879 r. prowadził własną praktykę w rodzinnej Warszawie. W latach 1880-1881 był budowniczym Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. Zaprojektował liczne domy mieszkalne w Warszawie, a także neogotyckie świątynie w Kuczynie, Markach pod Warszawą, Gozdowie i Roznieszewie. Był też teoretykiem budownictwa i architektury, autorem wielu publikacji m.in. w „Przeglądzie Technicznym” – R. Jodłowska, *Hinz Jan (1842-1902) architekt, budowniczy*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. IX, Wrocław 1960-1961, s. 524; J. Gwardiak, *Architekci i budowniczowie ziemi łomżyńskiej. Słownik biograficzny*, Łomża 2003, s. 42-43.
- ³⁵ Iwan Sawielew – inżynier, od 1896 r. zatrudniony w wojskowej Grodzieńskiej Dystancji Inżynieryjnej – Памятная книжка Гродненской губернии на 1898 годъ, Grodno 1897, s. 247-248. K. A. Jabłoński błędnie przypisał Sawielewowi wcześniejszy kosztorys (*Budownictwo kościelne 1795-1939 na terenie Archidiecezji Białostockiej*, s. 100).
- ³⁶ LPAH, f. 604, op. 4, d. 5457, k. 2-9.
- ³⁷ Памятная книжка Гродненской губернии на 1900 годъ, Grodno 1899, s. 27, 30.
- ³⁸ LPAH, f. 604, op. 4, d. 5457, k. 10-14v.
- ³⁹ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., Проектъ Римско-католического Костела въ заштатномъ городе Корицине Сокольского Уезда Гродненской Губернии (1899).
- ⁴⁰ K. A. Jabłoński, „*Wielkie katedry*” w dorzeczu Narwi i Biebrzy, „*Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej. Architektura*”, z. 18, 1999, s. 151-152; K. Stefański, *Polska architektura sakralna w poszukiwaniu stylu narodowego*, Łódź 2002, s. 46-60.
- ⁴¹ Zob. także: K. A. Jabłoński, „*Wielkie katedry*” w dorzeczu Narwi i Biebrzy, s. 158-159; tenże: *Budownictwo kościelne 1795-1939 na terenie Archidiecezji Białostockiej*, s. 99.
- ⁴² LPAH, f. 604, op. 4, d. 5457, k. 55.
- ⁴³ AAB, Parafia Korycin, *Inventory 1727-1923, [Inwentarz podawczy kościoła parafialnego w Korycinie z 25 lutego 1902 r.]*, k. 2.
- ⁴⁴ J. Kuczyński, *Kronika parafii Korycin*, s. 134.
- ⁴⁵ P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, s. 683-684.
- ⁴⁶ Por. A. Kułak, G. Ryżewski, W. Wilczewski, *Kroniki kościołów parafialnych dekanatu sokólskiego z lat 1849-1851*, s. 100.
- ⁴⁷ LPAH, f. 604, op. 4, d. 5457, k. 23-25v.
- ⁴⁸ P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, s. 683-684.
- ⁴⁹ LPAH, f. 604, op. 4, d. 5457, k. 49-51v.
- ⁵⁰ P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, s. 683-685.

- ⁵¹ Ks. Czarkowski pracował w Korycinie do 1908 r., na początku 1909 r. objął w administrację kościół w Żyrmunach w dekanacie lidzkim (AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, [Inwentarz podawczy kościoła parafialnego w Korycinie z 2 stycznia 1909 r.], s. 2, 6v; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi in Annum Domini MCMIX*, Wilno 1908, s. 204).
- ⁵² Przekład autorki z j. ros. AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, [Inwentarz podawczy kościoła parafialnego w Korycinie z 25 lutego 1902 r.], k. 1-2v, 7-7v.
- ⁵³ AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, [Inwentarz podawczy kościoła parafialnego w Korycinie z 2 stycznia 1909 r.], s. 2.
- ⁵⁴ Pełnił funkcję w latach 1905-1909 (Памятная книжка Гродненской губернии на 1906 годъ, Grodno 1905, s. 12; Памятная книжка Гродненской губернии на 1909 годъ, Grodno 1908, s. 78).
- ⁵⁵ LPAH, f. 604, op. 4, d. 5457, k. 44-46.
- ⁵⁶ J. Kuczyński, *Kronika parafii Korycin*, s. 134; T. Krahel, *Konsekracje kościołów we wrześniu 1905 roku*, „W Służbie Miłosierdzia”, nr 9, 2005, s. 24.
- ⁵⁷ M. Stopczyński, *Kościół i parafia w Szudziałowie*, s. 17-19. Adam Puciłowski – pracownik Okręgowego Urzędu Ziemskiego w Białymstoku, nabywca kościoła z Szudziałowa, w 1930 r. kupił działkę przy ul. Słonimskiej 35/2, a w kolejnych latach starał się o fundusze na budowę własnego domu. Jest to zachowana do dziś modernistyczna drewniana willa, być może wzniesiona z wykorzystaniem surowca z nabytej świątyni (zob. W. Wróbel, *Bojary 4. W sercu dzielnicy*, Białystok 2014, s. 147-148).
- ⁵⁸ *Szudziałowo pełne skarbow* [fotorelacja z prac konserwatorskich przeprowadzonych w 2013 r.], <https://www.isokolka.eu/wiadomosci/12-szudzialowo/2042-szudzialowo-pelne-skarbow-foto.html> [dostęp: 21.07.2017 r.].
- ⁵⁹ Zob. J. Kuczyński, *Kronika parafii Korycin*, s. 134-138; K. A. Jabłoński, *Budownictwo kościelne 1795-1939 na terenie Archidiecezji Białostockiej*, s. 101.
- ⁶⁰ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., *Księga wydatków przy budowie kościoła w Korycinie 14 marca 1909 r.* [do 1926 r.].
- ⁶¹ AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, [Inwentarz podawczy kościoła parafialnego w Korycinie z 2 stycznia 1909 r.], s. 2.
- ⁶² Przedsiębiorstwo to wykonywało wyposażenie m.in. w kościołach w Bargłowie Kościelnym i Sokolach.
- ⁶³ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., *Księga wydatków...*, k. 5v, 6v; tamże: *Inwentarze 1727-1923*, [Inwentarz kościoła parafialnego w Korycinie z 10 lipca 1916 r.], k. 2v.
- ⁶⁴ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., *Księga wydatków...*, k. 8, 10-14, 17v; tamże: *Inwentarze 1727-1923*, [Protokół odbioru organów z 3 lutego 1914 r.], k. nlb.
- ⁶⁵ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., *Księga wydatków...*, k. 11v, 13-15v; tamże: *Inwentarze 1727-1923*, [Inwentarz kościoła parafialnego w Korycinie z 10 lipca 1916 r.], k. 2v-3.
- ⁶⁶ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., *Księga wydatków...*, k. 16v-18v; tamże: *Inwentarze 1727-1923*, [Inwentarz kościoła parafialnego w Korycinie z 10 lipca 1916 r.], k. 2v.
- ⁶⁷ (Alwicz), *Korycin*, „Nasz Przyjaciół”, nr 14, 1931, s. 13.
- ⁶⁸ Członkami komitetu, oprócz prezesa – proboszcza, byli: Michał Sobolewski, Wincenty Gilewski, Tomasz Wynimko, Maciej Klepacki, Julian Bartolewicz i Franciszek Chomicki.
- ⁶⁹ Wacław Wędrawski prowadził prace budowlane m.in. przy kościele Wniebowzięcia NMP w Białymstoku (1902-1907) – K. A. Jabłoński, *Biały i czerwony. Kościoły białostockiej parafii farnej*, red. A. Szot, Białystok 2008, s. 125-126.
- ⁷⁰ AAB, Parafia Korycin, *Inwentarze 1727-1923*, [Kopia protokołu dotyczącego zniszczeń z 31 października 1915 r.; Akt powołania Komitetu Odbudowy Kościoła z 7 marca 1920 r.], k. nlb.; tamże: b. sygn., *Kwestionariusz dotyczący Kościoła [w Korycinie] Archidiecezji Wileńskiej Dekanat Knyszyński z 1928 r.*, k. 7.
- ⁷¹ W. Mańczuk, *Dekanat koryciński w czasie II wojny światowej*, praca magisterska napisana na Wydziale Teologicznym KUL pod kier. ks. prof. dr. hab. Zygmunta Zielińskiego, Lublin 1989, s. 44.
- ⁷² AAB, Kuria Metropolitalna Białostocka (z. nr 1), b. sygn., *Spis inwentarza Korycińskiego (...) Kościoła (...) sporządzonego w czerwcu miesiącu 1949 r. przy zdaniu kościoła przez ks. Dziekana Ignacego Trosko dla ks. Dziekana Alfonsa Zienkiewicza*, s. 2.
- ⁷³ J. Kuczyński, *Kronika parafii Korycin*, s. 135-137.
- ⁷⁴ *Schematyzm Archidiecezji Białostockiej 2014*, s. 315.

THE “GIANT” THAT REPLACED THE “ESTEEMED OLDSTER”. THE CONSTRUCTION
OF A NEO-GOTHIC CHURCH IN KORYCIN (1899-1905) ACCORDING TO A PROJECT
BY JAN HINZ

The article discusses the circumstances of the origin of a neo-Gothic church in Korycin, illustrating them by referring to a heretofore unknown project by Jan Hinz (1842-1902), an architect from Warsaw. The parish of the Discovery and Elevation of the Holy Cross in Korycin was erected in 1601, and the first wooden church was built already in about 1600 upon the initiative of Hieronim Wołłowicz, the court sub-treasurer of Lithuania. Refurbished and restored upon numerous occasions it survived to the second half of the nineteenth century. First efforts connected with raising a new brick church were made at the beginning of the 1890s after the parish was entrusted to Rev. Bolesław Moczulski. Funds and raw material were assembled from 1897, and the original project was commissioned from Władysław Chrościcki, an architect from Grodno. Ultimately, a less expensive project by engineer Jan Hinz was accepted in 1898. Consent for the inauguration of the work was granted in 1899. The brick church was built in the so-called great cathedrals convention as a large hall with a transept and a façade flanked by two towers and decorated with lavish architectural detail. The construction was completed in 1905 at the time of Rev. Zygmunt Czarkowski. On 11 September of that year Bishop Edward Ropp of Wilno performed the consecration. The finishing works and outfitting of the interiors went on for many years. The main altar and the side altars, the pulpit, and the stations of the Way of the Cross were completed, and the installation of the organ took place between 1909 and 1915. At the time of the First World War (11-13 August 1915) the church was cannonaded; subsequently restored, it was once again devastated during World War II (29-30 July 1944): the north tower was blown up causing grave damage. The restoration of the church's former splendour from the beginning of the century was not completed until the 1970s.